

LIETUVIŲ PERIODIKOS STRUKTŪROS POKYČIAI (1988–1995 m.)

GENOVAITĖ BURNEIKIENĖ

Vilniaus universiteto Žurnalistikos institutas
Universiteto g. 3, LT-2734 Vilnius, Lietuva
El. paštas: genovaite.burneikiene@ij.vu.lt

Pirmieji lietuvių periodikos leidiniai dėl istorinių ir politinių priežasčių pasirodė gerokai vėliau nei kaimyninių šalių. Latvijoje pirmasis periodinės spaudos leidinys latvių kalba „Latviešu Arste“ („Latvių gydytoja“) išėjo 1768 metais, Estijoje pirmasis estų periodikos spaudinys „Luhhike oppetus“ („Trumpas pamokymas“) išleistas 1766 metais, o Lenkijoje pirmasis periodinis leidinys nacionaline kalba „Merkuriusz Polski“ („Lenkų Merkurijus“) išėjo dar anksčiau, t. y. 1661 metais.

Lietuvių periodinės spaudos pirmtakas „Nusidavimai Dievo karalystėje“ pasirodė tik 1823 metais Mažojoje Lietuvoje. Tai Karaliaučiaus misijų draugijos žurnalo „Konigsberger Missionsblatt“ rašinių vertimai į lietuvių kalbą. Jie spausdinti 1823–1825 metais atskiromis knygutėmis Tilžėje gotišku šriftu ir buvo platinami draugijos narių. Tik po septynerių metų (t. y. 1832 m.) buvo išleistas šio pirmojo spaudinio tęsinys „Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių“. Šis leidinys ėjo 1832–1834 metais, nuo 1837 iki 1915 metų ir 1921 metais. Per šį laikotarpį keitėsi leidinio antraštė, leidėjai ir, žinoma, leidinio struktūra.

Tad 2003 metais lietuvių periodinei spaudai sukanka 180 metų. Kaip klostėsi lietuvių periodikos sistema? Kaip formavosi periodinės spaudos rūšys ir leidinių tipai, kokios nūdienos periodinės spaudos sistemos struktūrinių pokyčių tendencijos? Pirmiausia – keletas periodinės spaudos sistemos genėzės štrichų.

Tik po 26 metų, t. y. 1849 m. balandžio 5 d., Klaipėdoje išleistas antras periodinės spaudos leidinys lietuvių kalba „Lietuvininkų prietelis“ („Lietuwininku Prietelis“). Tai „pirmasis lietuvių periodinis leidinys, kuris, – kaip pažymi profesorius Domas Kaudas, – spausdinių tipologijos požiūriu atitikęs laikraščiu keliamus reikalavimus (operatyvumas, medžiagos aktualumas, apimtis, periodiškumas, nebrošiūruota forma)“ [4, 69]. Tais pačiais metais (1849 m. liepos 2 d.) išleistas dar vienas leidinys lietuvių kalba „Keleivis“ („Keleiwis isz Karaliaučiaus broliams lietuwininkams žinias parneszas“). Tai provokiškos orientacijos leidinys, spausdintas Karaliaučiuje gotiškais raidėmis, turėjęs periodiniams leidiniams būdingus požymius.

Taigi nuo 1849 metų, atsiradus skirtingo pobūdžio periodiniams leidiniams, pradeda formuotis lietuvių periodinių leidinių struktūriniai požymiai ir kristalizuotis

lietuvių periodikos sistema, kuri ilgainiui keitėsi akumuliuodama visuomenės raidos, mokslo ir kultūros gyvenimo realijas. Lietuvių periodinė spauda patyrė daugybę kliūčių: suvaržymų, draudimų, konfiskacijų, trėmimų, okupacijų. Per tuos bemaž 180 metų lietuvių periodika galėjo savaimingai plėtotis tik nepriklausomoje Lietuvoje ir dabar, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

Periodinės spaudos tyrinėtojas docentas Jonas Bulota teigia, kad „lietuvių žurnalistikos istorija dar tyrinėta fragmentiškai ir dažniausiai labai priešaringai, su ryškiais ideologinėmis tendencijomis“ [1, 23]. Juk kiekvienos šalies periodinės spaudos sistema komunikacijos proceso erdvėje nuolat įgauna vis naujų požymių, tačiau ji taip pat išsaugo ir savitus, tik tai šaliai būdingus bruožus, įamžindama nacionalinės kultūros tradicijas. Periodiniai leidiniai tampa reikšmingais dokumentais, fiksuojančiais svarbiausius šalies raidos momentus ir visuomenės gyvenimo aktualijas. Tad žurnalistikos istorijos studijos atskleidžia ne tik periodinės spaudos sistemos plėtotės etapus, atskirų leidinių struktūrinius pokyčius, bet ir periodinės spaudos vaidmenį jos įtaką visuomenės gyvenime.

Pažymėtina, kad pastaraisiais metais lietuvių periodinės spaudos istorijai skiriama daugiau dėmesio. Ji nagrinėjama Vyto Urbono knygoje „Lietuvių žurnalas“ (1993), „Lietuvių periodinė spauda“ (1995), „Lietuvių laikraštis. Nuo seniausių laikų iki šių dienų“ (1997), „Lietuvos žurnalistikos istorija. Periodinė spauda“ (2001), Vytauto Merkio „Knygnešių laikai, 1864–1904“ (1994), Rimanto Vėbros „Lietuviškos spaudos draudimas 1864–1904 metais“ (1996). Tačiau tenka konstatuoti, kad ypač stinga žurnalistikos teorijos tyrinėjimų, skirtų periodinės spaudos sistemos funkcionavimo bei transformacijos procesų analizei. Todėl iškyla metodologinio pobūdžio problemų. Tiksliai neapibrėžti periodinių leidinių klasifikavimo kriterijai, neapibūdintos periodinių leidinių tipologinės grupės, todėl ir „Spaudos statistikos“ leidiniuose pateikti duomenys apie periodinius leidinius dažnokai neatspindi egzistuojančių žurnalistinės praktikos realijų. Tai svarbi problema, ypač dabar, kai mūsų periodinės spaudos sistema funkcionuoja savireguliacijos sąlygomis, be paliovos veikiama stiprėjančios konkurencijos ne tik savo sistemos viduje, bet ir visos visuomenės informavimo priemonių sistemos erdvėje. Todėl ne tik kinta atskirų leidinių grupės, bet ir atsiranda naujos periodinės spaudos rūšys, nauji leidinių tipai.

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip keitėsi lietuvių periodinės spaudos sistema 1988–1995 metais. Siekta nustatyti Sąjūdžio periodinės spaudos poveikį kompartijos „globotos“ iki 1988 metų egzistavusios periodinės spaudos sistemos transformacijai. Nagrinėta, kaip keitėsi įvairių tipologinių grupių leidinių struktūriniai požymiai besiformuojant naujai periodikos sistemai, aiškintasi, kokie kriterijai taikomi klasifikuojant laikraščius į tipologines grupes. Tam pasitelkti sisteminės analizės, dokumentų analizės ir statistinės analizės metodai.

Vytas Urbonas monografijoje „Lietuvių žurnalai ir jų sistemos kūrimas tipologinių modelių pagrindu“ (1999) nagrinėja žurnalų sistemos raidos tendencijas, anali-

zuoja svarbiausius įvairių žurnalų tipų požymius, išskirdamas tipologines grupes „sudarė šiuolaikinio žurnalo tipologinių požymių sistemą, į kurią įeina 12 šio periodinio leidinio tipą lemiančių elementų“. Pagal autoriaus sudarytą sistemą, „trys iš jų laikomi pagrindiniais, žurnalo tipą formuojančiais požymiais: leidinio tikslai ir uždaviniai, tematika ir problematika, skaitytojų auditorija“. Autorius nurodo, kad „suformuotą žurnalo tipą praktiškai realizuoti padeda šeši antriniai tipologiniai požymiai: steigėjas, leidėjas ir redakcija; autorių kolektyvas; publikacijų žanrai; žurnalo stilius (medžiagos pateikimo būdas); vidinė struktūra; grafinis apipavidalinimas. Dar labiau priklausomi, – autoriaus teigimu, – yra trys likusieji (formalieji) požymiai – žurnalo periodiškumas, apimtis ir tiražas“. Remdamasis šios sistemos tipologiniais požymiais autorius išskiria šias tipologines lietuvių periodikos grupes: „moksliniai žurnalai ir tęstiniai žurnalo tipo leidiniai, specialieji žurnalai ir universalūs žurnalai“ [16, 163].

Deja, kelia abejonių Vyto Urbono išskirtų tipologinių požymių gradacija bei šių požymių klasifikavimo principai. Neaišku, kodėl prie skirtingų antrinių požymių priskirti, pavyzdžiui, „publikacijų žanrai“ bei „vidinė struktūra“? Juk publikacijų žanrai – tai leidinio vidinės struktūros elementas. Todėl ir nesuprantama, kodėl tai pačiai tipologinei grupei „Universalūs žurnalai“ (6 lentelė, p. 120–124) priskirti šie žurnalai: „Aha!“, „Ausis“, „Barbė“, „Delikatesai“, „Ekstra“, „Galvosūkiai“, „Kultūros barai“, „Siaubas“, „Tik vyrams“, „Veidas“, „Virtuvė“ ir kiti [16, 120–124]. Kokie gi požymiai – pagrindiniai, antriniai ar formalūs – lėmė, kad minėti leidiniai buvo įtraukti į universaliųjų grupę? Nors žurnalų klasifikavimo principai svarstyti, tačiau viena iš pagrindinių periodikos sistemos leidinių rūšių – žurnalai jau pagal apibrėžtus tipologinius požymius suskirstyti į tipologines grupes, dėl kurių, žinoma, reikėtų dar diskutuoti.

Kita periodinės spaudos sistemos rūšis – laikraštija šiuo požiūriu dar netyrinėta. Tai ypač aktualu dabar, nes sugriovus iš Maskvos „nuleistą“ laikraščių klasifikavimo sistemą, kai laikraščių steigimas, leidimas ir jų struktūra buvo reguliuojami partiniais dokumentais, o visi laikraščiai buvo skirstomi tik į šiuos tipus: „respublikiniai, miestų rajoniniai, žinybiniai (gamyklų, susivienijimų, aukštųjų mokyklų ir kiti laikraščiai)“ [12, 68], Lietuvos periodikos erdveje atsirado naujos periodinės spaudos rūšys ir nauji leidinių tipai, kuriems iki 1988 metų neleido pasirodyti partinė priežiūra.

Tik Atgimimo laikotarpiu viešai pasirodė necenzūruoti periodiniai leidiniai. Pirmasis – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (LPS) leidinys „Sąjūdžio žinios“. Tai buvo 2 puslapių rotatoriumi spausdintas mašinos rašymo formato leidinėlis „Informacinis pranešimas“ Nr. 1, išėjęs 1988 m. birželio 13 dieną. Tą pačią dieną išleistas ir Nr. 2, kuris pavadintas „Sąjūdžio žinios“. Trečiasis šio leidinio numeris pasirodė 1988 m. birželio 28 dieną. Šis LPS leidinys ėjo nereguliariai, 4 puslapių apimties, nekeisda-

mas pirmojo numerio formato. Jis atvėrė kelią alternatyviajai spaudai – greitai ir kituose Lietuvos miestuose bei rajonuose pasirodė LPS leidiniai. Jau 1988 m. rugpjūčio 15 d. išėjo „Alytaus sąjūdis“, rugpjūčio 16 d. pasirodė „Kauno sąjūdis“, rugpjūčio 29 d. Panevėžyje buvo išleistas „Sąjūdžio žodis“, o 1988 m. rugsėjo 16 d. Vilniuje 100 000 egz tiražu išėjo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio informacinis biuletinis „Atgimimas“, kuris buvo platinamas visoje Lietuvoje. Netrukus pasirodė ir kitų organizacijų, bendrijų ir net įvairių žmonių grupių leidžiami skirtingo formato ir pobūdžio leidiniai. Jie buvo spausdinami įvairiais būdais: rašomąja mašinėle, dauginimo technika ar spaustuose. Nors ir blankesnės išvaizdos, bet šie savilaidiniai leidiniai buvo labiausiai skaitomi Lietuvos gyventojų – žmonės buvo pasiilgę laisvo, necenzūruotos spaudos žodžio.

1 lentelė. Lietuvos laikraščių pasiskirstymas pagal tipus [12, 68; 13, 73]

	1987 m.	1988 m.
Respublikiniai	11	11
Miestų	9	9
Rajoniniai	50	50
Žinybiniai	70	77

Manoma, kad 1988 metais išėjo per 70 alternatyviosios spaudos leidinių. Tiesa, įvairūs šaltiniai nurodo skirtingus duomenis, o „Spaudos statistika“ apskritai ignoruoja šiuos leidinius, tarsi ir 1988 metais egzistavo tik oficialiosios spaudos leidiniai (žr. 1 lentelę). Taigi oficialūs spaudos statistikos duomenys neatspindi 1988 metų periodinės spaudos situacijos Lietuvoje. Juk 1988 metais šalia oficialiosios spaudos sistemos jau formavosi kitos, savilaidinės, nepriklausomos periodinės spaudos sistemos kontūrai. Tai buvo alternatyvi spauda egzistuojančiai oficialiajai periodikai. Knygų rūmai 1989 metais išleistame „Spaudos metraščiui“ Nr. 1 jau pateikia 1988 metaisėjusių periodinių leidinių bibliografinę rodyklę, kurioje užfiksuoti ir LPS leidiniai, o 1989 metais išleido ir atskirą bibliografinę rodyklę „Lietuvos periodika 1989“, kurioje fiksuojami ir alternatyviosios spaudos leidiniai. Šiose rodyklėse dar stingaėjusių LPS leidinių, trūksta kai kurių spaudinių leidimo duomenų. Žinome, kad alternatyviosios spaudos leidinius leido įvairiausių specialybių atstovai, todėl jie gal nežinojo leidybos reikalavimų. Dalis mažesnėse vietovėse leistų LPS leidinių apskritai nepasiekdavo Knygų rūmų. Tad ši savita alternatyviosios spaudos rūšis dar laukia atidesnio spaudos tyrinėtojų dėmesio.

Plačiai pasklidus alternatyviosios spaudos leidiniams, oficialiosios spaudos redaktoriai suprato, kad būtina keisti senąją periodinės spaudos struktūrą. Net rajonų laikraščių redaktoriai išdrįso kritikuoti „vadovaujančią“ respublikinę spaudą. Jurbarco rajono „Šviesos“ laikraščio redaktorius A. Salys straipsnyje „Persitvarkymas ir rajono laikraštis“ (1988 m. birželio 21 d.) konstatavo, jog „apačios jau nebenori dirbti senoviškai, o respublikos „viršūnės“ sunkiai atsisako administravimo, juk (...) rajoninė spauda kur kas mažiau savarankiška nei respublikinė“, todėl autorius ak-

centavo, kad „rajonų laikraščių redakcijas reikia iš pagrindų reformuoti“ [15]. Jis siūlė pakeisti rajonų laikraščių statusą, leidinio struktūrą, kad redaktorius galėtų pats spręsti redakcijos finansų, personalo ir kitus organizacinius klausimus.

Naujai besikuriantys alternatyvūs LPS leidiniai ir jų stebėtinai populiarumas skatino ir oficialiųjų leidinių redakcijas keisti savo „veiklos strategiją“. Ryžtingiausi rajonų redakcijų kolektyvai jau 1988 metais atsisakė „komunistinių“ pavadinimų, nors ir buvo Lietuvos kompartijos ir Liaudies deputatų tarybos leidiniai. Pirmieji savo laikraščio pavadinimą pakeitė Varėnos rajono žurnalistai. Vietoj „Raudonosios vėliavos“ (nuo Nr. 93) išėjo „Merkio kraštas“. Šilutės rajono „Komunistinis darbas“ (nuo Nr. 94) pavadintas „Pamariu“, o Telšių rajono „Komunizmo švyturys“ (nuo Nr. 120) tapo „Telšių laikraščiu“. Ir kitų redakcijų žurnalistai suskubo keisti savo „partinius“ pavadinimus. Tai konkretūs rajonų redakcijų veiksmai, padėję ardyti kompartijos sudarytą periodinės spaudos leidinių struktūrą.

Pagaliau 1990 m. vasario 9 d. priimtas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas išlaisvino redakcijas nuo partinės priklausomybės ir įtvirtino pagrindines spaudos laisvės nuostatas. Priėmus įstatymą redakcijos pakeitė savo statusą. Dauguma redakcijų įsteigė UAB (uždarąsias akcines bendroves), kitų laikraščių leidėjais tapo visuomeninės organizacijos, savivaldybės ir kitos institucijos. Šis įstatymas legalizavo Sąjūdžio periodinius leidinius, sudarydamas palankias sąlygas nepriklausomos spaudos leidiniams steigti. Taigi 1990 metais buvo įstatymiškai ir *de facto* panaikinta anksčiau egzistavusi, kompartijos „globota“ periodikos sistema, o vietoj jos plėtojosi 1988 metais atsiradusi nepriklausomos periodinės spaudos sistema.

Spaudos įstatyme buvo apibrėžtos visuomenės informavimo priemonių (VIP) steigimo, jų veiklos ir atsakomybės normos. Buvo įkurta Spaudos kontrolės valdyba (1990 m.), kuri turėjo registruoti visus besisteigiančius leidinius, radijo ir televizijos stotis, kitas visuomenės informavimo priemones. Ji prižiūrėjo, kaip laikomasi Spaudos įstatymo ir turėjo teisę atsisakyti įregistruoti visuomenės informavimo priemonę, jei pareiškime nebuvo nurodyti visi reikalingi duomenys. O Spaudos įstatymo trečiojo skyriaus „Masinės informacijos priemonių veiklos organizavimas“ 19 straipsnis skelbia, kad „kiekviename leidinyje turi būti nurodyti šie duomenys: 1) leidinio pavadinimas; 2) leidėjas (organizacija, piliečio vardas ir pavardė); 3) leidinio kalba; 4) leidinio eilės numeris ir išleidimo data; 5) kaina; 6) redakcijos adresas; 7) spaustuvės pavadinimas ir adresas; 8) masinės informacijos priemonės steigimo liudijimo numeris; 9) redaktorius. Leidinyje turi būti nurodyti ir kiti valstybinio standarto duomenys“ [6, 11].

Iš 1991 metais paskelbto Spaudos kontrolės valdybos parengto visuomenės informavimo priemonių registracijos sąrašo išryškėjo reali iki tol stichiškai besiplėtusios periodinių leidinių sistemos situacija. Palyginti ją su 1995 metų periodinės spaudos būkle, paaiškėjo mūsų šalies laikraštijos plėtros tendencijos.

Lyginant penkerių metų įvairių laikraščių grupių leidinių kiekio ir tiražų pokyčius paaiškėja, kad visų tipų grupėse vyko nuolatinė kaita (žr. 2 lentelę). Kiekvienais metais keitėsi einančių laikraščių skaičius ir jų tiražas. Pažymėtina, kad nuolat didėjo leidžiamų laikraščių skaičius (išskyrus 1993 m.), tačiau kiekvieno laikraščio vidutinis vienkartinis tiražas vis mažėjo. 1991 metais vidutinis vienkartinis vieno laikraščio tiražas buvo 20,3 tūkst. egzempliorių, 1992 metais – 11,3 tūkst. egz., 1993 metais – 9,3 tūkst. egz., o 1994 metais – 8,6 tūkst. egz. ir 1995 metais tesiekė 7,1 tūkst. egzempliorių. Per nagrinėjamą laikotarpį laikraštijos sistemoje atsirado daug vietinio pobūdžio leidinių, turinčių negausią skaitytojų auditoriją.

Analizuojant 1991–1995 metų laikotarpį išaiškėja, kad VIP sistemoje nuo 1992 metų kasmet vis daugiau masinės informacijos priemonių nutraukė savo veiklą. Įsigaliojus Spaudos įstatymui 1990 metais buvo įregistruota 841 visuomenės informavimo priemonė. 1991 metais naujai įregistruotos 325 ir 1992 metais – 245 visuomenės informavimo priemonės, tačiau 64 VIP savo veiklą 1992 metais nutraukė. 1993 metais naujai registruotos pradėjo veikti 266, o veiklą nutraukė 160 VIP, 1994 metais – atitinkamai 321 ir 218, o 1995 metais – 392 ir 126 VIP [14, 183]. Tad besiformuojančioje VIP sistemoje nuolat vyko intensyvi naujų ir „senų“ VIP kaita.

Per nagrinėjamą laikotarpį išryškėja dar viena tendencija. Vis daugiau laikraščių buvo steigiami ne tik rajonų centruose, bet ir mažesniuose miestuose. Iki 1988 metų kiekvienas rajonas turėjo tik po vieną vietos laikraštį (išskyrus žinybinius), o 1995 metais, pavyzdžiui, Anykščių rajone buvo leidžiamas rajono laikraštis „Anykšta“, rajono laikraštis „Žiburyš“, rajono savaitraštis „Blyksnis“, vaikams skirtas laikraštis „Kregždutė“ ir žurnalas „Anykščiai“. Ukmergės rajone ėjo rajono laikraščiai „Gimtoji žemė“ ir „Ukmergės diena“, Veprių apylinkės laikraštis „Šventosios vingis“, Taujėnų parapijos laikraštėlis „Tėviškėlė“, Želvos parapijos leidinys „Želvelė“ ir kultūrai skirtas žurnalas „Eskizai“. Druskininkai taip pat jau turėjo savo leidinį. Čia buvo leidžiamas laikraštis „Druskonis“, o Elektrėnų gyventojai skaitė „Elektrėnų žinias“. Bemaž kiekviename mūsų šalies rajone pasirodė po keletą įvairaus tipo leidinių, todėl redakcijos ieškojo patrauklesnio savo leidinių modelio, siekdamos

2 lentelė. Lietuvos laikraščiai 1991–1995 m. (tūkst. egz.) [7, 57; 8, 56; 9, 54; 10, 58; 11, 59]

Metai	Respublikiniai		Miestų		Rajonų		Žinybiniai		Iš viso	
	Skaičius	Tiražas	Skaičius	Tiražas	Skaičius	Tiražas	Skaičius	Tiražas	Skaičius	Tiražas
1991	105	3439	75	3274	115	747	86	282	381	7742
1992	138	2298	84	1686	101	505	90	198	413	4687
1993	129	1897	69	1187	86	369	109	213	393	3666
1994	147	2475	73	824	77	345	148	226	445	3870
1995	152	2205	80	684	55	217	190	305	477	3411

patraukti kuo daugiau skaitytojų. Be to, atsiradus keliems vienodo tipo leidiniams, redakcijos turėjo ieškoti savitesnių leidinio turinio ir formos elementų, kad skaitytojai jį lengviau atskirtų nuo „konkurento“. Redakcijos koregavo laikraščio grafinę išvaizdą, keitė jo apimtį, periodiškumą, formatą ir kitus leidinio išorinės struktūros elementus.

„Lietuvos spaudos statistikos 1995“ rengėjai visus laikraščius,ėjusius 1995 metais, suskirstė į šias tipologines grupes: respublikiniai (152 laikraščiai), miestų (80 laikr.), rajoniniai (55 laikr.), žinybiniai (190 laikr.) [11, 59]. Tačiau 1995 metais Lietuvos teritoriją suskirsčius į 10 apskričių, pasirodė ir naujų laikraščių, skirtų apskričių gyventojams. „Utenos apskrities žinios“ išėjo 1995 m. gegužės 13 d., „Kauno apskrities laikraštis“ išleistas 1995 m. gegužę, „Vakarų Lietuva“ pasirodė 1995 m. spalio 4 dieną. Kiti miestų ir rajonų laikraščiai jau nuo 1995 m. sausio 1 d. tapo apskričių leidiniais: „Suvalkietis“ nuo 1995 m. sausio 1 d. – Marijampolės apskrities, „Utenis“ – Utenos apskrities, „Panevėžio rytas“ – Panevėžio apskrities, „Šiaulių kraštas“ – Šiaulių apskrities, o „Kalvotoji Žemaitija“ nuo 1995 m. Nr. 67 – Telšių apskrities laikraščiu. Ir kiti leidiniai buvo leidžiami apskričių gyventojams. Taigi 1995 metais Lietuvoje ėjo 12 apskričių leidinių, kurie neatspindi spaudos statistikos leidiniuose, nors bendras leidinių kiekis sutampa. Vadinasi, jie priskirti prie kitų tipų leidinių, tik neaišku, prie kurių?

Pažymėtina, kad 1996 metais išleistoje „Lietuvos spaudos statistikoje“ jau išskirta ir apskričių laikraščių grupė. Suprantama, jog grupuojantiems periodinius leidinius bibliografams dažnai iškyla sunkumų, nes lig šiol dar tiksliai neapibrėžtos sąvokos „regiono“, „krašto“ laikraštis, o leidėjai tomis sąvokomis įvardija skirtingo tipo leidinius. Pavyzdžiui, „Dzūko“ paantraštė – Dzūkijos **regiono** laikraštis (skirtas apskrīčiai), „Vakarų ekspresas“ – Klaipėdos **kraštui** (skirtas apskrīčiai), „Vilnis“ – laikraštis Molėtų **kraštui** (skirtas rajonui), „Žeimenos krantai“ – laikraštis Švenčionių **krašto** visuomenei (skirtas rajonui), „Šventosios vingis“ – laikraštis Veprių **krašto** žmonėms (skirtas seniūnijos gyventojams). Tad klasifikuojant leidinius tik pagal paantraštes neišvengiama painiavos ir sugrupuoti leidiniai pagal teritorinio skirstymo kriterijų neatitinka faktiškos periodinių leidinių tipologinių grupių struktūros.

Čia apžvelgtos laikraščių klasifikavimo problemos, susijusios su jų grupavimu tik pagal administracinio skirstymo kriterijų. Tačiau analizuojant laikraštijos sistemos plėtotės pokyčių tendencijas, būtina nagrinėti ir kitų kriterijų įtaką tipologinių grupių formavimuisi. Deja, tipologinis metodas dar retai taikomas nagrinėjant periodinės spaudos sistemos skirtingų leidinių grupių skirtumus ir panašumus, analizuojant periodikos sistemos funkcionavimo ypatumus, tiriant periodinės spaudos raidos tendencijas. Tipologijos metodas plačiau neapertas ir žurnalistikos teoretikų darbuose, nors jo svarbą akcentavo V. Kemežys ir A. Ružancovas dar 1933 metais.

Jie nurodė, kad „laikraščiu nepaprastos svarbos turi savo tipo sukūrimas“ ir kad „pastaraisiais metais mūsų spaudoje iškilo laikraščio tipo svarba ir jo įtaka tiražui“ [5, 3].

Lenkų spaudos tyrinėtojas Sylvesteris Dziki siūlo „kaskadinę“ spaudos produkcijos klasifikavimo schemą. Mokslininkas visus leidinius skirsto pagal šiuos kriterijus: A – neužbaigtumo; B – leidinių savarankiškumo; C – apibrėžto dažnumo; D – turinio aktualumo ir universalumo; E – dalinio aktualumo ir universalumo apribojimo [2, 243]. Spaudos tyrinėtojas V. Holina pabrėžia, jog klasifikuojant periodinius leidinius pirmiausia reikia nagrinėti leidinio turinį nurodant, kokia teksto dalis tenka aktualiai informacijai. Šis kriterijus atspindi laikraščio prigimtinę paskirtį ir leidžia grupuoti leidinius aktualumo požiūriu [3, 45–47]. Kiti mokslininkai akcentuoja kitus klasifikavimo kriterijus. Tai priklauso nuo šalies periodinės spaudos situacijos ir jos raidos tendencijų.

Manytume, jog analizuojant mūsų šalies periodinės spaudos sistemos transformacijos procesą bei skirtingų leidinių grupių funkcionavimo ypatumus reikėtų laikraščius klasifikuoti pagal šiuos kriterijus: 1) teritorinio suskirstymo; 2) leidinio savarankiškumo; 3) turinio aktualumo; 4) leidinio paskirties; 5) leidėjų; 6) periodiškumo; 7) tiražo dydžio; 8) leidinio formato; 9) apimties; 10) leidinio kalbos. Šie kriterijai tiksliau atskleistų mūsų periodinės spaudos sistemos struktūrinius pokyčius ir išryškintų šios spaudos raidos tendencijas.

Įteikta 2002 m. rugsėjo mėn.

NUORODOS

1. BULOTA, J. Periodinės spaudos raida Lietuvoje. Iš *Žurnalisto žinynas*. Kaunas, 1992, p. 54–55.
2. DZIKI, S. Typologia wytworów drukowych. Iš *Encyklopedia wiedzy o prasie*. Warszawa, 1976. 284 p.
3. HOLINA, V. System rozpowszechniania aktualnych informacji i jego srodki. Iš *Zeszyty prasoznawcze*. Kraków, 1979, p. 45–58.
4. KAUNAS, D. Pirmasis lietuvių laikraštis. Iš *Žurnalisto žinynas*. Kaunas, 1992, p. 69–76.
5. KEMEŽYS, V.; ir RUŽANCOVAS, A. *Laikraščių rūšys ir tiražai ir lietuvių periodika*. Kaunas, 1933. 32 p.
6. *Lietuvos masinės informacijos priemonės*. Vilnius, 1992. 206 p.
7. *Lietuvos spaudos statistika*, 1991. Vilnius, 1992. 60 p.
8. *Lietuvos spaudos statistika*, 1992. Vilnius, 1993. 60 p.
9. *Lietuvos spaudos statistika*, 1993. Vilnius, 1994. 59 p.
10. *Lietuvos spaudos statistika*, 1994. Vilnius, 1995. 61 p.
11. *Lietuvos spaudos statistika*, 1995. Vilnius, 1996. 62 p.
12. *Lietuvos TSR spaudos statistika*, 1987. Vilnius, 1988. 73 p.
13. *Lietuvos TSR spaudos statistika*, 1988. Vilnius, 1989. 76 p.

14. *Lietuvos visuomenės informavimo priemonės*. Vilnius, 1996. 263 p.
15. SALYS, A. Persitvarkymas ir rajono laikraštis. *Valstiečių laikraštis*, 1988, birž. 21.
16. URBONAS, V. *Lietuvių žurnalai ir jų sistemos kūrimas tipologinių modelių pagrindu*. Vilnius, 1999. 174 p.

CHANGES OF THE LITHUANIAN PERIODICAL STRUCTURE (1988–1995)

GENOVAITĖ BURNEIKIENĖ

Summary

The article gives survey of the genesis of the Lithuanian periodicals and analyses the process of press development (in 1988 through 1995). The article deals with the conditions that determined emergence of the uncensored press of Sąjūdis movement during the Resurgence period (in 1988). The article reveals impact of publications of Sąjūdis movement on the Lithuanian society and the official press (in 1988 appeared about 70 publications of Sąjūdis movement) and the ways used by local individual editorial offices to disengage from "care" of the periodical press of the Communist Party.

The article investigates development of the system of the Lithuanian periodical press after adoption of the Law on Mass Media (February 09, 1990) that liberated editorial offices from dependence on the Party and established the main provisions of freedom of the press.

Communication process after 1990 resulted in appearance of new types of periodicals, in change of the status, publication structure and orientation of previous periodicals: a new system based on principles of self-adjustment was emerging. Appearance of multitude of different publications caused a problem of classification as there were neither criteria of classification nor types of groups of the periodicals identified. Therefore, certain data provided by statistical publications on the press do not reveal reality of journalistic practice.

The author investigates structural development of the groups of different types of publications, gives survey of classification models provided by investigators of journalism and provides criteria for classification of periodicals that will enable to better reveal structural changes taking place in the system of the Lithuanian periodicals and development trends of the periodical press.